

Az emlékezés nyelve

Nyelvrokonok. Észt–magyar kortárs művészeti kiállítás

CSATLÓS JUDIT

Ludwig Múzeum, 2018. IX. 28. – 2019. I. 6.

Az észt és a magyar nyelvrokonság csakúgy, mint a két állam és etnikum közti kapcsolatok az írott történelem előtti homályos múltba vesznek, és nem igazán játszanak szerepet a mai társadalmi és kulturális realitás alakításában. Pedig a Ludwig Múzeum *Nyelvrokonok* című kiállításán látható művek éppen a mindennapokat meghatározó valóság mélyrétegeit

egyenlőtlenségek iránti érzékenység nyilván nem független az elmúlt évszázad történelmi tapasztalataitól.

A 18. század elejétől 1918-ig az ország területe orosz fennhatóság alatt állt, miközben az uralkodó osztályt és a felső középosztályt a balti németek alkották. Egy rövid független időszakot követően a területet betagozták a Szovjetunióba, és csak 1991-től létezik az önálló Észt Köztársaság. A családi emlékezetben még minden bizonnyal jelen lévő 20. századi történések a nemzetiségek közti leszámolások, a lakosságcsere, ahogy a politikai és kulturális hegemonia históriája is.

TANJA MURAVSKAJA: *Három nővér*, 2015, kétcsatornás hang- és videóinstalláció

vizsgálják. A kurátori koncepció, a nemzeti identitás szerepe a globális kihívások korában, kényszerű értelmező keretnek tűnik, ami rejtve hagyja az észt kortárs művészet erőteljes politikai vonatkozásait. Az észt művészek legfőbb alapanyaga az emlékezet és a nyelv, ezek manipulálása, konstruálása, alakítása, és ezen keresztül betekintést adnak az elnyomás és az ellenállás kifinomult technikáiba. A hatalmi

A történelem szovjet konstrukciójával szemben a nemzeti elbeszélés kialakítása visszaköszön Flo Kasearu legfőbb művészeti projektjében, egy saját múzeum létrehozásában. A művész újszülöttek által épített tradicionális faház „archeológiai” kiállítása a családi és a történelmi narratívát hozta egymással összhangba – a családi életében bekövetkezett fordulópontok térbeli kijelölésével írta újra a történelmet: az építkezés összekapcsolódik az észt nemzetiségi mozgalommal és a gazdasági fellendüléssel, a ház lakásokra osztása az államosítás és az erőszakos beköltöztetés nyomait hordozza, végül a múzeumi gyakorlat az eredeti tulajdonviszonyok visszaállításához kötődik. Jelenleg

foto: Berényi Zsuzsa

az épület egyszerre lakás, műterem, raktár és számos alkotás „alánya”, amint a kiállított videók is alátámasztják. Az egyik filmen a ház kerítését őrző biztonsági őr, a másikon egy csapat kertész munkálkodását kísérhetjük figyelemmel. Az előbbi esetben Kasearu a varsói Nemzeti Galéria biztonsági őrével cserélt helyet, a másokban pedig a koreai természetművészeti biennálén való részvétel keretében bízta meg a munkásokat egy hagyományos kert kialakításával. A művészeti intézményrendszer felhasználása mellett figyelemre méltó a dokumentációk felülnézeti perspektívája, a környezetben szinte eltűnő figurák, a rögzített kameraállás. A művész egy olyan nézőpontból mutatja meg az eseményeket, ami a megfigyelő és ellenőrző pozíció sajátossága.

A perspektíván keresztül a társadalmi és hatalmi látásmód különbségei manifesztálódnak, hasonlóan Kasearunak a 2015-ben, a Fugában bemutatott installációjához, amelyben a nyugati és a keleti nagyhatalmi érdekszféra ütközésénél elhelyezkedő balkáni régió közhangulatát a katonai akciót szimuláló légi felvételek érzékeltették.

Különböző valóságértelmezések és cselekvési terek bontakoznak ki Tanja Muravskaja ukrán gyökerekkel rendelkező észt művész *Három nővér* címmel bemutatott videóinstallációjában. Muravskaja a Krím-félsziget 2014-es orosz megszállásához vezető eseményekre adott reakciókat hozza egymással párbeszédbe. Az interjúkban szereplő, az orosz-ukrán határ két oldalán élő unokatestvérek más nyelven beszélnek, más jelentéssel használják a

TANJA MURAVSKAJA: *A mieink* (részlet), 2017–2018, 20 db fényképből álló sorozat, tintasugaras nyomtat, egyenként 90×67 cm

fogalmakat, másképpen értékelik a politikai helyzetet és az egyén lehetőségeit. Az ukrán lány kifejezései mögött körvonalazódó világkép a bizonytalanságok ellenére is szinkronban van a cselekvéseivel, motivációival, vágyaival, míg rokona sokkal inkább a személyességet nélkülöző fordulatokkal, a hatalmi helyzetben lévők magabiztos pozícióját közvetíti. A „szabadságról”, a „demokráciáról”, a „méltóságról” való beszéd az ukrán szókincs része, míg az „ellenség”, az „árulás”, a „puccs”, a „bábok” a nagyhatalmi és autoriter retorika elemei. A párhuzamos monológok elkapott mondatai az ellentmondások és egyetértések dinamikáját hozzák létre, ennek megfelelően a néző is hol az egyik, hol a másik személyvel azonosul.

fotó: Berényi Zsuzsna

KAIDO OLE: *Az én GMO-kertem*, 2016, olaj, akril, textiltárgyak, vászon, 159×198 cm

Szintén a nyelv politikai és gazdasági célú használatára reflektál a Johnson and Johnson művészcsoport játékos installációja: kitűzőkre nyomtatták a hazai bulvárlapok szalagcíméit. A nyelv valóságkonstruáló szerepe nem kizárólag a korunkban elharapózó álhírek sajátja. 1991 előtt az eufemizmusok, a megnevezhetetlen történések és az utalások rendszere egy olyan alternatív világ képét hozták létre, amelyben az észtek személyes tapasztalatai leírhatatlanná és elmondhatatlanná váltak. A szovjet időszakban az anyanyelv birtokba vétele a kulturális ellenállás eszközüvé vált, a közös éneklés pedig a nemzeti öntudat megtartásának fontos kelléke és a függetlenség kivívásának kulcsmotívuma lett (1989-ben a Molotov–Ribbentrop-paktum évfordulóján Litvánia, Lettország és Észtország kétmillió lakója 600 kilométeres élőláncot alkotott, és közös énekléssel nyilvánította ki elszakadási szándékát a Szovjetuniótól). A mai napig komoly közéleti vitákat vált ki, elhangozhat-e a nemzeti függetlenség ünnepén oroszul a *Transvaal*, *Transvaal* című, népdalként ismert, ám az angol–búr háború idején írt

fotó: Berényi Zsuzsa

FLO KASERAU: *Rügy*, 2018, bőr, fém, fa, 200×100×50 cm

MARKO MÄETAMM: *Légi szerencsétlenség*, 2018, kerámia, 53×40×30 cm

fotó: Berényi Zsuzsa

MARKO MÄETAMM: *Háborúk és válságok*, 2017, akril, vászon, 100×150 cm

zenemű. Kristina Norman *Hozzátok vissza a tüzemet, istenek!* című filmjében a tallinni Dalfesztivál helyszínén az etiópiai származású, svéd operaénekes gyújtja meg a fesztivál lángját, majd mindkét nyelven előadja a dalt, ami a gyermekeit elvesztő apa szemszögéből mutatja be a háború eseményeit. A művész ezzel egyértelműen kiáll az egykori megszállók kisebbségben élő tagjai mellett.

A fogalmak kiüresedése, a jelentések saját érdekek szerinti elferdítése vagy elhomályosítása sokszor lehetetlenné teszi a valóság felfejtését, mint Marko Mäetamm szarkasztikus humorú műveiben. A *Repülőgépközlemények*, a *Sikeres és sikertelen öngyilkos terroristák*, és a színes kerámia szobrocskák

fotó: Berényi Zsuzsa

gyerekmesék világát idéző vizualitása, vagy *A két levél* című grafika kisiskolás nyelvezete és naiv megfogalmazása éles ellentétben állnak a globális terrorizmus eseménysoraival. A nyelv és a valóság közti diszkrépancia egyszerre képes érzékelteni a világról alkotott tudásunk elbizonytalanodását, a személyes és a társadalmi kommunikáció közt húzódó szakadékot, és a nevetéssel egyszersmind fel is oldani ezt a feszültséget. Farkas Dénes installációja hasonló témákat feszeget a szöveg és valóság, szöveg és kép természetére vonatkozó filozófiai kérdések felvetésével. A kiállítótérben egy múzeumi tárolórendszerhez hasonló szekrény, benne a művész hétköznapi enteriőröket, városképeket, barátait ábrázoló fekete-fehér fényképei láthatók, amelyeket egy szalagos magnóból szóló monoton hang ismertet.

A leírások tárgyilagosan sorolják fel a képen található tárgyakat, épületeket, személyeket, megadják a téri viszonyokat, azonban tartózkodnak minden szubjektív megállapítástól, a jelzők és értékelő kifejezések használatától. A néző csak a fiókba rejtett legfelső fényképet láthatja, a többit a leírás alapján kell maga elé képzelnie. A repetitív mondatok egyre inkább elbizonytalanítják a hallgatót, vajon pontosan ismétlődik-e a leírás, vajon a visszatérő kifejezések ugyanazt a képi elemet írják-e le, vajon a szóbeli eltérések léteznek-e a képeken is, vagy csak a megfogalmazás változott. Az elemi vizuális információk és az absztrakt – gondolati, szöveges – tartalmak egymásra vonatkoztatása finoman megkérdőjelezi a nyelv referencialitását.

A bemutatott magyar művekben nehezen érhető tetten a művészek személyes vagy közösségi érintettsége, és ezzel összefüggésben áttételesebben jelenik meg a politikai-gazdasági rendszer kritikája és a közösségi traumák feldolgozása. Ez alól csak Németh Ilona installációja kivétel, aki felmenői élettörténetére építve adott betekintést egy szlovákiai magyar család 20. századi sorsába. Az installáció hangsúlyos elemei a váratlanul megmozduló vagy hangot adó asztalok, amelyek egy-egy családtaghoz kapcsolódó tárgy átalakításai tulajdonképpen. A néző

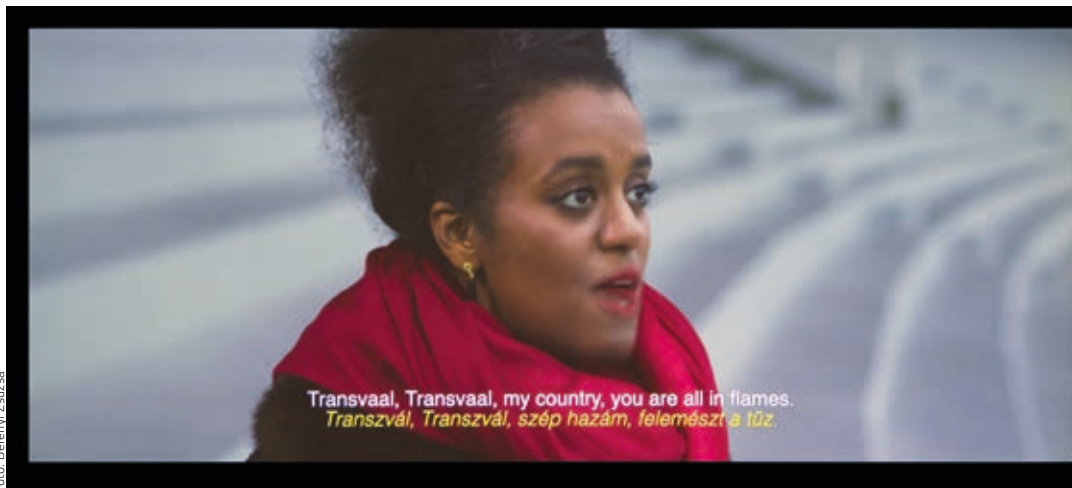
fotó: Berényi Zsuzsa

KAÏDO OLE: *Észtország vége*, 2016, installáció, akril, farostlemez, 440x630 cm

a levéltári dokumentumok, fényképek, személyes feljegyzések segítségével fejtheti fel Európa számos nemzetiségét érintő traumáját: a kitelepítés és a hazaköltöztetés, a kivándorlás és a visszatérés ismétlődő történeteit. Az észt és magyar anyag találkozása elsősorban a formai azonosságok mentén történik a kiállítótérben, így kevésbé kerülnek egymással

fotó: Berényi Zsuzsa

KRISTINA NORMAN: *Hozzátok vissza a tüzetet, istenek!*, 2018, egycsatornás videó, 13'

párbeszédbe, sőt gyengítik egymás hatását. Marge Monko harisnyacsomagolásokról készült fotogramjai és a női kezeket ábrázoló hangsúlyozottan konstruált fényképei kizárólag megjelenésükben rokonai Puklus Péter talált tárgyakból épített csendeleteinek, ahogy igaz ez Tanja Muravskaja észtországi katonai alakulatok (a NATO-bázis és az észt védelmi alakulat) tagjairól és a Tehnica Schweiz hagyományörző tűzéiről készített portréi esetében is. Ehhez hasonlóan Kristina Norman filmje és Németh Hajnal *Összeomlás – passzív interjú* című kísérleti operája, bár egyaránt a performativitás és zene eszközeit használják, amíg az észt művész aktuális politikai kérdésben foglal állást, addig a magyar a nyugat-európai kultúra analizálásával foglalkozik. Ezek a párosítások mintha az észt-magyar kapcsolatot prezentálnák: a kifejező eszközök hasonlósága ellenére leküzdhetetlen távolságról tanúskodnak.